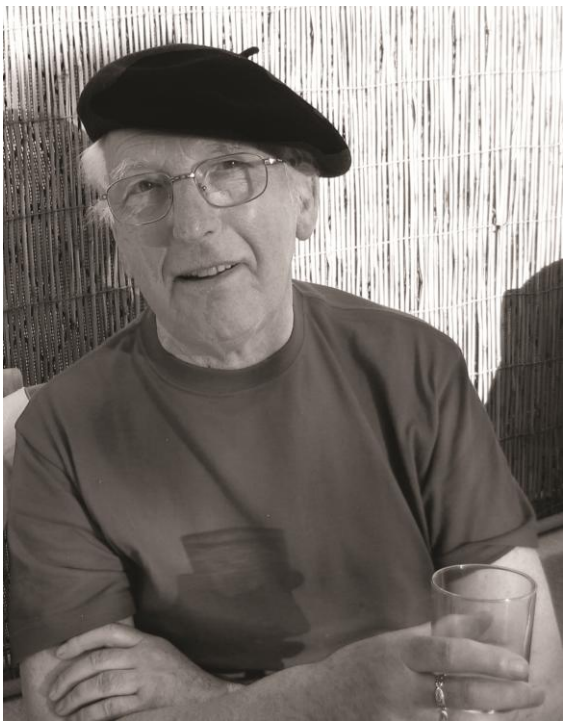

TRADISJONS-BEGREPET

Innhold og bruksområder

Av Ronald Grambo

Ronald Grambo er førstelektor i folkloristikk.

Hvorledes skal man definere begrepet tradisjon? Ikke alltid utløser ordet tradisjon positive assosiasjoner, fordi enkelte forbinder det med gammelmodig bakstreveri. Begrepet kan være vanskelig å avgrense, og har varierende innhold og funksjoner.

Ordet tradisjon er blitt tolket på flere måter, for eksempel som: 1. Muntlig tradisjon. 2. Folketradisjon. 3. Folke-fiksjon (som eventyr).

Intet av dette er tilfredsstillende. Når det gjelder punkt 1, så er tradisjonsytringer ikke sjelden overlevert skriftlig også. Dessuten består tradisjonen av atskillig mer enn fiksjon. På et amerikansk, arkeologisk seminar ble denne definisjonen på tradisjon lansert: ”a socially transmitted cultural form which persists through time” (en sosialt overført kulturell form som vedvarer over tid).

I den grad begrepene kultur og tradisjon dekker hverandre i betydning, skjer det her rett og slett et bytte av ord, idet ”cultural form” blir identisk med tradisjon. Med andre ord: A-A. Dette er et sirkelresonnement. Definisjonen utelater at detaljene kan endre seg over tid, mens strukturen bevares.

Anna-Leena Siikala presenterer denne definisjonen: ”The concept of tradition refers to those expressions, models of thought and behaviours that in a culture are consciously thought to create and maintain the cultural continuity. Selecting one phenomenon from the whole circle of life practices as an expression of the continuity of culture, identifying it as a tradition needs recognition, usually resulting from special motivation connected with the self-definition of a group.” (= Begrepet tradisjon viser til de uttrykk, tankemodeller og atferder som i en kultur blir bevisst uttenkt for å skape og opprettholde kulturell kontinuitet. Å velge et fenomen fra hele kretsen av livspraksis som et uttrykk for kulturens kontinuitet, identifisere dette som

tradisjon forutsetter gjenkjennelse, vanligvis som resultat av en spesiell motivasjon forbundet med en gruppes selvdefinisjon).

Denne definisjonen kan virke noe uklar, fordi substantivet recognition betyr både gjenkjennelse og anerkjennelse. Hvilken betydning skal dette ordet ha i denne spesielle sammenhengen?

I realiteten må fenomenet både være gjenkjent og anerkjent på samme tid. Et annet problem er hvor bevisst man opprettholder kontinuiteten i de ulike kulturformene som tradisjonen består av. Man følger gjerne skikk og bruk uten å reflektere videre over det. Verdier og holdninger er ofte så innpodet i folk at man ikke tenker over dem. Likevel kan man reagere på dem på en spontan, følelsesmessig måte.

Man kan ha lett for å forbinde begrepet tradisjon med noe statisk, stillestående. Dette er feilaktig, fordi tradisjonen både er en prosess og en ressurs en kan ty til for å løse de oppgaver og problemer en møter i livet. Tradisjon kan i mange tilfeller være som et sosiokulturelt orienteringskart. Den er en veiviser både når det gjelder skikk og bruk og oppfatninger.

Elementærtanke

Substantivet tradisjon forbindes med fenomener i fortiden, noe som er forsvunnet eller holder på å dø bort, og som derfor må bli ivaretatt og opprett-holdt. Nettopp denne tanken ligger det en ideologi bak. På slutten av 1800-tallet var folkloristene og etnologene bange for at tradisjonen skulle forsvinne helt, og det var derfor deres plikt å berge det som berges kunne. Man mente at tradisjonen på dette tidspunkt allerede var splittet og delvis oppløst. Man så kun de aller siste rester av et hele som engang eksisterte.

Den tyske etnografen Adolf Bastian uttalte at det brenner i den etnologiske verden, og flammene står høyt. Med denne uttalelsen mente han at situasjonen var som å redde løsøret ut av et brennende hus før det ble for sent. Det var for øvrig Bastian som i 1860 lanserte idéen om ”Elementargedanke”, det vil si elementærtanke. Han hevdet at visse idéer var så enkle at de kunne ha oppstått hvor som helst uavhengig av hverandre (*polygenese*). Han forutsatte at den menneskelige psyke var lik over alt.

Ill. tittelblad fra første utgave 1819

I virkeligheten var Wilhelm Grimm ute med denne oppfatningen fire år tidligere i den tredje utgaven av *Kinder- und Hausmärchen*. I innledningen skriver han at det finnes tilstander som er så enkle og naturlige at de vender tilbake

over alt, og på samme måten er det visse tanker som innfinner seg av seg selv, fordi de er så enkle.

Nostalgi

Det var en nostalgisk holdning at all tradisjon var i ferd med å svinne bort, en lengsel mot tapte verdier. Denne tenkemåten har sin filosofiske forutsetning i tysk romantikk i det 18. århundret. Johan Gottfred Herder skrev et verk; *Stimmen der Völker in Lieder* (Folkenes røster i sanger) (1778).

Johann Gottfried Herder

Dette verket inneholder en rekke folkeviser fra forskjellige land, ikke alle like autentiske riktignok. Herder mente at folkets eget gemytt, dets egne følelser og tanker ble utløst og fikk varig form i folkevisene. Han mente her å finne selve sjelen til de enkelte folkegruppene. Han innførte begrepet "Volksgeist" (folkeånd) i denne forbindelsen.

Denne innflytelsesrike boken ga de første impulser til studiet av folkloren, av ballader, sagn, legender, eventyr, myter, ordtak, gåter, barnerim, skikk og bruk, ritualer, trosforestillinger, osv.

Denne postulerte folkeånden var blitt besmittet, korrumpert av den moderne teknologi og industri. Det var på dette tidspunktet at man kunne iaktta begynnelsen til den industrielle revolusjon. De gamle kulturformene ble oppløst, og nye samfunnsordninger begynte å ta form.

Herder beskrev fortidens mennesker som grunnleggende gode. De var kreative og poetiske. Det kunne balladene vitne om på en overbevisende måte. Folk i tidligere tider levde i harmoni med en uberørt natur.

Mange følte en angst for de ukjente, ofte innviklede driftsmetodene og de skremmende maskinene som industrialismen førte med seg. Men opplysningstiden så på saksforholdet med andre øyne. Forkjemperne for rasjonalismen i denne epoken betraktet tradisjonalisme og rasjonalisme som motsetninger.

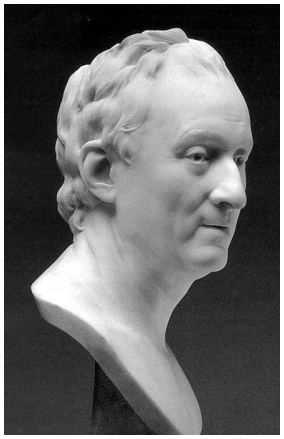

Denis Diderot (www.williamsburg.sculpture.com)

Tradisjonelle tenkemåter, preget av religiøse fordommer, ble latterliggjort av bl.a. Voltaire. Dette gikk med all ønskelig tydelighet frem i artiklene i den store encyklopedien i 17 bind som de arbeidet med i Frankrike. I dette arbeidet var Denis Diderot (1713-1784) primus motor.

Her våget de endog å fremkaste den provoserende idé at Gud kanskje ikke fantes. At tradisjon ble sett på som et oppkok av tåpelige ideer ble etter hvert hamret inn som et dogme i de øvre klasser i samfunnet.

Overlevering

Som vitenskapelig idékompleks er tradisjonsbegrepet en moderne nyvinning. Men forskerne er uenige om hvordan en skal definere dette begrepet. Derfor har det en lav analytisk verdi. Det er ikke lett å anvende det i vitenskapelige studier uten at en forsøker å avgrense det. Feilkilder forekommer.

Her er et eksempel på dette: Institusjoner kan feilaktig kalles tradisjonelle, bare fordi de har en ganske tilfeldig, ytre likhet med de antatte prototyper. Det er i slike tilfeller ingen sammenhengende kontinuitet.

Substantivet tradisjon er avledet av det latinske verbet *tradere,* som betyr å overføre, avlevere videre. Slik blir det intuitivt oppfattet av både folklorister, etnologer, sosialantropologer og historikere. Her er det tale om en slags stilltiende overenskomst blant forskerne.

En slik taus enighet basert på stilltiende premisser kan være en sperre for en virkelig forståelse av tradisjonelle fenomener. Det er nedslående å konstatere at et kjernebegrep som dette ikke analyseres grundig og metodisk, i og med at det er så mye anvendt i vitenskapelige fremstillinger. Forskerne har stort sett nøyd seg med å konstatere at det dreier seg om overlevering av folkloristisk materiale i et tidsperspektiv.

Det finnes to måter å tradere folkloristisk materiale på. For det første har vi den horisontale tradering, som innebærer at folklore kommuniseres til slektninger, venner og bekjente.

Den andre formen for tradering utmerker seg ved at den skjer fra generasjon til generasjon, gjerne i flere århundrer.

Flere norske eventyr med internasjonal utbredelse finner vi igjen i den greske og romerske litteraturen. Det blir et langt tidsspann. Her skal vi nevne visse former for tradisjon for bedre å komme under vær med hva begrepet kan inneholde:

Huldra og milen

Tradisjon kan også være kjønnsrelatert. Det forekommer for eksempel en rekke sagn om menn som vokter miler i skogen. Ofte sovner de fra arbeidet med å passe milene. Da kommer huldra og vekker dem, slik at de kan redde stumpene, så å si.

En kan naturligvis tolke dette opptrinnet fra en psykologisk synsvinkel og hevde at her var det nok underbevisstheten som gjorde seg gjeldende. Selv om man sovner, er man på ank i tilfelle det skal hende noe med milen. Når ilden brenner ujevnt, kan det til sist inntre en gasseksplosjon. Den kan være så

Huldra. Th. Kittelsen 1892. Ill. til Troldskab. Nasjonalmuseet.no

voldsom at flammene slår ut, og noe av innholdet i milen kastes utover. Også dette fenomenet kan ha bidratt til utformingen av sagntypen. De hadde ikke kjemiske kunnskaper nok til å forstå hva som virkelig foregikk ved slike anledninger. For dem var dette en mystisk tildragelse, og det var derfor ikke underlig at et overnaturlig vesen som huldra dukket opp i dette scenario.

Kullmile i Flesberg. Historieboka.no

Dette er et spesielt tilfelle av et vanlig forestillingskompleks. Mølleren vekkes av en underjordisk når mølla går tom, kusken vekkes av et overnaturlig vesen når han skal opp tidlig om morgenen og skal skysse noen.

Over hele det nordiske tradisjons-området fortelles det at når buskapen slippes ut tidlig om morgenen på beitet, blir budeia eller gjeteren vekket av de underjordiske, hvis hun eller han forsover seg. Dette er et kompleks som idémessig hører sammen.

Beretningen om mannen og milen er et såkalt vandresagn, som er spredd over store deler av Norden. Sagnet har en advarende funksjon: Man må ikke sovne på post!

Mannen i graven

Det finnes også ganske spesielle barnetradisjoner. Barn formidler sine tradisjoner seg imellom. Dette bevirker at traderingsprosessen hos dem foregår over meget kort tid. Det er jo ikke så mange år man er barn! De elementer barnekulturen består av, kan kort oppsummeres slik:

- Den kultur som springer ut av barnets trang til å engasjere seg i sin omverden.
- Den kultur som de voksne overleverer til barnet.
- Den kultur som gis videre fra barn til barn, som nevnt ovenfor.

Barn mottar impulser, tanker, normer, verdier og holdninger etter hvilken sosial gruppe de vokser opp i. Alle kunnskaper som barn mottar og internaliserer representerer et *utvalg* basert på kulturell oppfatning. Kunnskapene skal igjen danne grunnlaget for et verdisyn. Barnas verden har vært preget av leker med visse rollesystemer, ellinger, sangleker, historier, anekdoter, rim. En god del av de gamle lekene er i ferd med å forsvinne. Nå er det dataspill som teller. Barn og ungdom blir så å si borte blant de fiktive vesenene i cyperspace.

Barn har sin egen fortellertradisjon, og den kan være preget av skrekkfantasier. Barn beretter gjerne om døden og dødsvarsler. De blir fortalt av barn fra fem-seksårsalderen. En historie beretter om to gutter som kjører med en mann. Han stanser ved en kirkegård og ber guttene vente. Men det blir lenge å vente, så de går inn på kirkegården og oppdager ham nede i en grav. Der sitter

han og gnager på en arm. Denne mannen er en likdemon. Historien virker unorsk og kan opprinnelig være oppstått på Balkan der slike forestillinger er mer

utbredt. Professor Claude Lecouteux har gjengitt en rekke historier om demoner med uhyggelig appetitt i sin rikholdige antologi *Elle mangeait son linceul* (= Hun åt likkledet sitt).

Slike skrekkhistorier plasserer døden i barnas forestillingsverden. Dette kan nok øke redselen for døden. En historie av dette kaliber fortelles neppe ved frokostbordet, men av barn seg imellom når voksne ikke er til stede. Slike historier berettes ofte i mørket, i trappeoppgangen eller i barneværelset om kvelden der voksne ikke er til stede.

Historier som dette kan ha den funksjon å lære barn å avfinne seg med at døden finnes. Det er en form for sosialiseringsprosess. Barns tradisjonelle uttrykksmåter må ofte tolkes, fordi innholdet i deres idéverden er stereotyp. Barnetradisjonen gjenspeiler ikke virkelighetens omverden direkte, men bearbeider den ut fra barnas egen oppfatningsevne og kunnskapsforråd.

Tradisjon, krig og fremmedhat

Professor Svale Solheim har omtalt en tildragelse fra 2. verdenskrig, som skulle ha foregått i dagene etter 9. april 1940. Dette var like etter at tyskerne hadde invadert Norge og hadde inntatt Oslo.

Det rådde en defaitistisk stemning blant folk. Rådvillhet og håpløshet dominerte. Det var tilløp til panikk, og en uordnet flukt fra hovedstaden begynte. Tyskerne hadde rekvirert alle tilgjengelige kjøretøyer, særlig busser. Akkurat på dette tidspunkt, sannsynligvis like etter 10. eller 11. april, hørte man om en hendelse som skulle ha inntruffet under disse troppetransportene. Beretningen spredte seg som ild i tørt gress.
Det ble fortalt at en bussjåfør ble beordret til å kjøre tysk militært personell Svangstrandveien langs Tyrifjorden mot Hønefoss, og det ble påstått at bussen kjørte ut i en av de første krappe svingene etter Sollihøgda. Alle omkom, også bussjåføren.

Jeg for min del hørte denne historien av en eldre dame i Elverum et par dager etter at dette stedet ble bombet av tyske fly den 11.april 1940. Men jeg hørte at sjåføren kom seg unna. Dette ble fortalt på en storgård i Elverum, der mange arbeidsfolk også hørte om begivenheten. Absolutt ingen tvilte på sannhetsgehalten i det som ble fortalt.

Solheim skriver at denne beretningen bidro til å skape den rette kampånd og til å bringe motet tilbake. Den hadde en mentalhygienisk virkning. Riktignok fant hendelsen aldri sted. Solheim lot studentene undersøke nærmere med busselskapet som skulle ha eid bussen som skulle ha kjørt utfor stupet, men busselskapet benektet å ha hatt noe med denne episoden å gjøre.

Men det finnes flere versjoner av denne historien, fra det russiske tradisjonsområdet. Den Oscarnominerte norske filmen *Veiviseren* fra 1987 bygger på en samisk versjon av sagnet. Her dreier det seg om å narre en gruppe fiendtligsinnede tsjudere utfor et stup. Dette folkeferdet er blitt knyttet til russere, men i samisk tradisjon har de fått flere demonske drag.

Det finnes uttrykk som sikkert er oppstått under kriger eller under spente

relasjoner mellom nasjoner. En kan minne om det tyske ordet *Erbfeind* (arvefiende), som tyskerne benyttet om Frankrike, og som vel opprinnelig viste til djevelen. I Syd-Estland er ordene for tyskere *saks*, *njemts*, som også betyr djevel. I Nederland var djevelen kledd som en spanier, og blant gammel-prøysserne var han kledd som en polakk. Dette sier sitt om fremmedhat.

I krisetider er det angst og usikkerhet som er de sjelelige drivkreftene. Det er disse stemningene som bidrar til å frembringe slike termer og historier. Gammelt agg mellom folkeslagene blir gjerne forsterket under krigstilstander og hva man i dag kaller kald krig.

Hemmelig kunnskap

Tradisjonskunnskapen eller snarere visse deler av den blir aktualisert i visse situasjoner. Det kan være kontekster som bringer frem minner om beretninger som kan ha forbindelse med situasjonen man befinner seg i. Og i slike tilfeller kan selve konteksten bidra til forståelsen av hva som sies. Det finnes kunnskaper om tradisjonen som aldri blir fortalt, men som ligger latent i bevisstheten. Endrede samfunnsforhold, normer, verdier og holdninger kan bevirke at visse tradisjonelle elementer ikke lenger har noen funksjon og forsvinner. Det finnes også hemmelig kunnskap om bestemte tradisjoner som ”de kloke” ikke våger å fortelle videre, såkalt esoterisk tradisjonskunnskap.

«Die drei Hexen» av Johann Heinrich Füssli.

Professor Bente Gullveig Alver understreker i sin avhandling om magi og hekseprosesser at trolldomsmistenkte i retten ofte hevdet at de ikke kjente til magiske formler eller at de ikke erindret seg dem. Dette hadde sine spesielle årsaker. De ønsket ikke å fremsi dem i retten for alle og enhver, for da ville de miste sin trolldomskraft. Hvis den anklagede slapp fra det med livet, så hadde hun eller han ikke røpet sine kunnskaper, som de var avhengige av i sitt hverdagsliv.

En heksemistenkt gjennomgår vannprøven (Store Norske Leksikon)

Selve eksistensgrunnlaget kunne etter de trolldomskyndiges oppfatning bero på disse kunnskapene. De trolldoms-kyndige hadde et sterkt eierforhold til sine formler. Når formlene ble brukt, ble de ikke fremsagt høyt, men mumlende. Da ble ordene utydelige, og ingen i nærheten kunne snappe dem opp og lære dem utenat. Dette var et magisk språk, kun for de innviede.

Survivals

Noen ganger kan gamle skikker holde seg hardnakket. I en dansk kirke var det vanlig opp til nyere tid å bøye seg og gjøre korsets tegn mot en vegg ved siden av inngangsporten. Hvorfor gjorde folk dette? Veggen var hvit av kalk, og her var intet å se.
Ved en restaurering fjernet man kalken, og bak viste det seg et fargerikt bilde av Jomfru Maria! Dette måtte da være en skikk fra katolsk tid som hadde overlevd protestantismen i mange hundre år! Folk visste ikke lenger hvorfor de gjorde dette, men de korset seg, fordi deres forfedre hadde utført dette religiøse ritualet før dem.. Dette var et tilfelle av hva forskerne kalte *survivals*, det vil si overlevde folkloristiske eller religiøse elementer uten lenger noen reell funksjon.

Tradisjonsforskningen i England var svært opptatt av dette begrepet i slutten av 1800-tallet. Termen ble introdusert av E.B. Tylor i hans innflytelsesrike verk *Primitive Culture*.

For de engelske etnologene og folkloristene var dette et nøkkelbegrep. Det var et utslag av den deprimerende oppfatningen at man stod overfor en praktfull ruin, nemlig restene av tradisjonen. Begrepet survivals ble heftig diskutert helt opp til vår tid av både folklorister, etnologer og sosialantropologer. Det ble gjerne betraktet i et evolusjonistisk, retrospek-tivt perspektiv. Survivals pekte tilbake på deres opprinnelige form og funksjon. En kan legge merke til at termen impliserer at tradisjonen i seg selv er en levende organisme. Det er en biologisk uttrykksmåte. Men tradisjonen er ingen organisme, men et sosiokulturelt fenomen i tid og rom.

Valg og bortvalg

Tradisjonelle elementer blir ikke overlevert passivt, men valgt ut. Hvis tradisjonselementer som er kommet fra utlandet til Norge ikke harmonerer med folks moralske holdninger og oppfatninger, avvises de. Mange kompliserte omstendigheter kan ligge til grunn for selve utvelgelsen av elementer

som kan tas opp, aksepteres og integreres.

Noen ganger kan det være meget vanskelig å finne ut hva som er årsakene til denne utvelgelsen. For eksempel forholder det seg slik at vampyrer i følge folketroen herjer over hele det sentrale Europa. Disse blodtørstige, vandøde menneskene stiger opp fra sine dystre graver ved natterstid og suger blod av sine hjelpeløse ofre. Dette ble kjent for folk flest ved Bram Stokers berømte roman *Dracula*.

Flere filmer har bidratt til å befeste inntrykket av vampyrene som blodsugere. Den mest kjente av disse er F.W. Murnaus stumfilm *Nosferatu*, basert på *Dracula*, og etter kom den et utall vampyr- og Draculafilmer.

Bela Lugosi i Nosferatu

Hvorfor har vi ikke forestillinger om vampyrer i Norge? Kan hende er det fordi varulvene fyller plassen som vampyrene kunne ha hatt. Varulvene er mennesker som forvandles til ulver, enten ved egen hjelp eller ved ondsinnet trolldom. Liknende forestillinger fantes ikke i Norge, og det har derfor vært vanskelig å integrere vampyrkomplekset i folketroen. Det ble for ukjent og merkelig. Dette er kun en formodning.

Noen ganger finner en opp og skaper ny tradisjon, for eksempel av politiske årsaker. Dette er et enormt kompleks. Vi kan minne om Mussolinis stormakts-drøm om å gjen-opprette det gamle romerriket. Ordene fascist og fascisme er hentet fra de romerske liktorenes virksomhet. De voktet gater og streder og opprett-holdt ro og orden i Roma. De bar en øks omgitt av et knippe ris, den såkalte *fasces*, som betyr knippe. Dette var tegn på deres verdighet. Her er forbindelsen ganske åpenbar. Når folk så dette, kunne de bli vettskremt og fjetret, fascinert!

Hitler ønsket å gjenskape det gamle germanske riket. Den avbrutte tradisjonen fra fjerne tider skulle gjenopprettes. Tyskerne hadde en rik og stor fortid. Særlig lederen av SS, Himmler, var opptatt av slike tanker og ansatte en rekke forskere som skulle finne frem til og rettferdiggjøre dette komplekset av gamle stammeskikker og ideer. Her var det tale om bevisst manipulering og forfalskning av tradisjonen.

Etnovitenskap og genreteori

Et aspekt er hvorledes forskere har forsøkt å fremstille hypoteser, teorier og modeller for å trenge inn i tradisjonens hemmeligheter. En annen ting er likevel hvilke tanker de ulike folkegruppene

selv har gjort seg om sine eksistensielle spørsmål.

Vi konfronteres altså med to slag av ideer, nemlig forskernes oppfatninger og folkegruppenes. Når en prøver å trenge inn i samfunnsordningene, de religiøse systemene og trosforestillingene generelt til de forskjellige folkegruppene, slik de selv har oppfattet dem gjennom tidene, snakker vi om etnovitenskap. Termen innenfraperspektiv er også brukt i denne forbindelsen, men den dekker vel ikke helt det samme spekter som etnovitenskap.

Forstavelsen" etno" kommer av det greske *ethnos*, som betyr folk. Disse to tilnærmingsmåtene til studieobjektet forutsetter ulike analytiske premisser og metoder. Det hender at fortellerne kommenterer og forklarer sine egne beretninger. Dette er da tilfeller av metafolklore.

Den ungarskfødte folkloristen Linda Dégh har i sin avhandling *Folktales and Society*, redegjort for hvordan folk i den ungarske landsbyen Kakasd kunne finne paralleller mellom sitt eget liv og de hendelser som utspiller seg i eventyr som ble fortalt. Det hendte at noen brast i gråt, fordi følelsene tok overhånd.

Forskerne har utviklet forskjellige genreteorier for å undersøke eventyr, fabler, sagn, legender, myter og

Linda Degh

ballader. Den finske forskeren Lauri Honko peker i en artikkel på de faktorer en må ta hensyn til i analysen av disse grenene av folkediktingen, bl.a.: 1. Innhold, 2. form, 3. stil, 4. struktur, 5. kontekst, 6. funksjon, 7. frekvens, 8. utbredelse, og 9. opprinnelse.

Når det gjelder utbredelse, kan en ty til kartografisk metode, hvor en kan se nettopp frekvensen av de elementer en undersøker. Da vil man kunne iaktta kjerneområdene hvor frekvensen av fenomenet en undersøker er tettest, og de mer perifere områder, hvor det er mer glissent. Det er ~~jo~~ i kjerneområdene at fornyelsene oftest skjer, men det er ikke dermed sagt at det nødvendigvis er i kjerneområdene at de folkloristiske fenomenene alltid er oppstått. De perifere områdene kan faktisk ha bevart det opprinnelige bedre.

Tilhørighet og avstand

Tradisjonen kan bidra til å skape tilhørighet, men også til å frembringe avstand mellom folkegrupper. Et velkjent eksempel er finnenes rolle i norsk folklore. De tok til å bosette seg i Finnskogen mot svenskegrensen fra

omkring 1624. De drev med svedjebruk, og de talte et uforståelig språk. Dessuten hadde de badstue (sauna), hvor menn og kvinner badet nakne sammen, til stor bestyrtelse for nordmennene.

I norske sagn figurerer finnene som kloke magikere, men også som ondartede mennesker som anvendte sine kunnskaper om trolldom til å skade nordmennene. Sagnene om dette kunne sementere den engstelse nordmennene huset overfor finnebefolkningen. Her har tradisjonen hatt en negativ funksjon.

Riktignok er ikke magien de skal ha utført bestandig av finsk opprinnelse. Man finner igjen mangt og meget av deres magi i tyske svartebøker, for eksempel. Svedjebruk krever store områder, og konkurransen om skogs-områdene har skapt vondt blod

Svedjebruk i Finland 1892. Wikipedia

mellom finner og nordmenn, som trengte beitemarker. Økonomiske tilstander har nok bidratt til denne svartmalingen som utkrystalliserte seg i baktalelse, sagn og rykter.

”Klintbergare”

Det er en utbredt feilslutning at tradisjon ikke skapes i vår tid. Det er en egen genre som kalles ”klintbergare”. Den svenske folkloristen og kultur-historikeren Bengt af Klintberg har skrevet flere bøker med kommentarer om moderne historier som er blitt tradisjonelt vandregods. Han har hatt radioprogram om dette og har oppfordret lytterne til å sende sine bidrag. Her skal gjengis ”En heiseepisode.” fra en av hans bøker:

To middelaldrende damer fra en småby i USA har reist til New York for første gang. Allerede på flyplasen er de urolige, for de har jo hørt tale om hvorledes negrer raner de hvite på åpen gate. De kommer lykkelige og vel beholdne til hotellet, men når de skal ta heisen opp til rommet, trenger en neger seg inn i heisen sammen med en stor schäfer.

Kvinnene blir livredde. De føler seg sikre på at nå kommer de til å bli ranet eller til og med myrdet. Da sier negeren plutselig med barsk røst: – Sitt! Hurtig synker begge damene ned på gulvet mot heiseveggen, samtidig som hunden makelig setter seg ned. Kvinnene reiser seg sjenert opp igjen, børster smusset av klærne og skynder seg med bøyde hoder ut av heisen da den stanser.

Ut på kvelden nyter de en god middag i restauranten. Når de skal betale, sier hovmesteren at maten allerede er betalt. Og så rekker han en lapp til de forbausede damene, som leser: ”Thank

you, you made my day! Lionel Ritchie". Her er det en berømt popsanger som opptrer.

Denne historien har oppstått i USA. Her spiller fotballstjernen Reggie Jackson hovedrollen. Han kunne virke overveldende med sin store og kraftige korpus. Han hadde hørt denne historien hundre ganger, og han uttalte at det fantes ikke et sant ord i den.

Reggie Jackson (f.1946)

I 1982 var historien på alles lepper i USA, og da hadde den blitt fortalt i minst ni år allerede. I New York er den blitt knyttet til Harry Belafonte, en velkjent sanger. Interessen for historien øker, når den knyttes til kjente personer.

Grunnlaget for beretningen er skrekk for storbyen, klaustrofobi, rasefordommer, hundeskrekk og kvinnelig redsel for menn. Ordet neger ansees ikke for korrekt å anvende lenger, men i denne anekdoten må det brukes. For disse eldre damene er hovedpersonen en farlig neger.

Det finnes mange slike skrekkhistorier som er skapt i vår samtid. De danner en moderne tradisjon, og de forekommer i mange versjoner. Interessen for skrekkhistorier øker når de er knyttet til kjente personer, fortrinnsvis fra sport og film. Slike mennesker kan da kalles 'krystalliseringspersoner.'

Her er nok en velkjent redselshistorie: En ung dame hadde vært på ferie i Gambia, og da hun kom hjem, hadde hun en byll på kinnet. Hun gikk til en lege, men han gjorde ingen ting med saken. Han mente at den ville briste av seg selv. Byllen vokste og vokste, og til sist gikk hun til en annen lege, men han ga samme opplysning.

Byllen ble ennå større, og en natt hun lå i sin seng, merket hun at den begynte å briste. Hun stod opp og tente lampen og tittet i speilet, og ut av byllen kom det krypende en masse små edderkopper over hele kinnet. Hun befinner seg nå på et psykiatrisk sykehus.

Spenningen i historien øker etter hvert legebesøk. Man avventer selve klimaks.
Her kan en tydelig se at frykten for det fremmede har manifestert seg i denne forferdelige beretningen. Samtidig er dette en tydelig advarsel mot å dra på ferietur til Afrika. Her lurer mange farer! I Sverige ble den kjent i 1975. Stedet varierer. Det kan også være Mallorca, Kanariøyene, Italia eller Romania, men Afrika nevnes oftest.

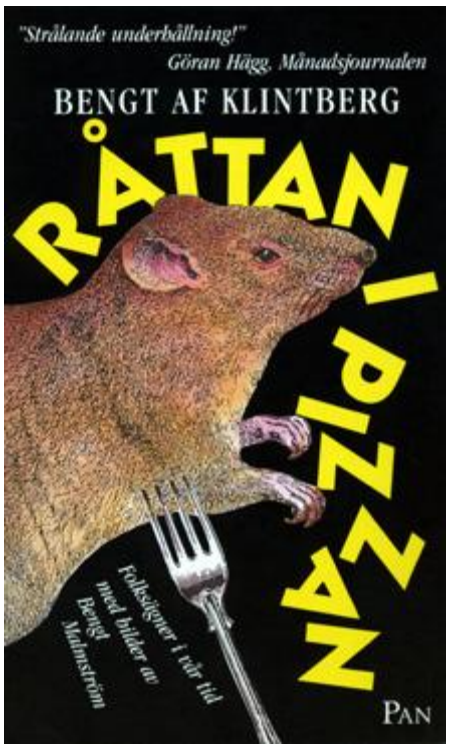

Et legetidsskrift fra 1975 meddeler hva som hendte svenske turister i Afrika. Da de hadde ligget i sanden og solt seg, hadde larver av ”tumbufluen” (*Cordylobia antropophagia*) krøpet under huden på dem, og byller oppstod.

På det svenske sykehuset kunne de ikke gjøre noe med dette. Men ni dager etter solingen krøp centimeter lange larver ut fra huden. I visse amerikanske beretninger dreier det seg om maur. Her er det maur som legger egg i huden. Slike tilstander kan ha vært inspirasjonskilder for sånne beretninger.

Den 19.mars 1980 inneholdt flere norske aviser en notis fra Norsk Telegrambyrå med overskriften ”Edderkopp klekket ut i kinnet.” Det er kan hende ingen tilfeldighet at praktisk talt alle som har fortalt historien er kvinner. Det er først og fremst hos dem at dette vekker sterke reaksjoner. Kvinner er vanligvis mer opptatt av sitt utsende enn menn. Kinnet er gjerne den legemsdelen som signaliserer om en er frisk og i godt hold eller ei. Det er forfengeligheten som gjør seg gjeldende. Bengt af Klintberg skriver at dette er et mareritt (mardrøm), som fører tanken til Salvador Dalis surrealistiske fantasier. Han skriver også at dette er et *vanitas-motiv*. Det vil si at dette trekket viser kvinnelig forfengelighet og opptatthet av utseendet.

Til sist en eiendommelig begivenhet som skal ha foregått i Elverum. Selv hørte jeg historien for ca. 25 år siden i Elverum. En mann kjørte i bil oppover Trysilveien ca. 1 kilometer fra tett-bebyggelsen i Elverum Leir (Leiret). Her står en noe forhutlet ung mann i fillete olabukser i veikanten og vil haike. Mannen slipper ham inn i bilen, og han plasserer seg i baksetet. Den ukjente passasjeren spør brått: ”Vet du hvem Jesus er?” ”Ja, det gjør jeg,” svarer mannen nokså forbauset. ”Jesus, det er meg” svarer den unge mannen.

Mannen blir ille til mote og lurer på om han har fått inn en skrulling i bilen. Han snur seg for å titte nærmere på haikeren, men da er han borte. Denne historien var godt kjent på midten av 1970-tallet, og ble i religiøse kretser tolket som et tegn på at dommedag var nær.

I USA vakte en liknende beretning stor oppmerksomhet. På den tiden begynte det såkalte Jesus-folket å vekke oppmerksomhet. De propaganderte på en påtrengende måte for sitt budskap på gater og streder. Enkelte prester var så opptatt av denne skikkelsen at de gjorde forespørsler etter personer som kunne ha sett haikeren.

Slike historier opptrer gjerne i krisetider. De uttrykker eksistensiell

uro, dystre stemninger, panikk, onde forutanelser og dommedagsfrykt. De skaper utrygghetsfølelse. De danner en sammenhengende diskurs som beretter noe om tidsånden i krisetider.

Beretninger fra gresk og romersk antikk fortelles også i dag, men da utvikles handlingsmønsteret i moderne omgivelser. Konteksten i disse historiene er forandret, men strukturen er beholdt. De antikke fortellingene kan inneholde en moral, men også den kan endres i pakt med nye, moderne etiske regler og oppfatninger.

Begrepet tradisjon er nok for vidt omfavnende til å kunne brukes i analyser av folkloristisk materiale. Likevel kan det være nyttig å se nøyere på hvordan begrepet er blitt benyttet av forskerne. Tradisjonsbegrepet omfatter mange heterogene elementer som ikke har noen forbindelse med hverandre i det hele tatt. Bare av den grunn kan dette begrepet vanskelig brukes i analyser.

Kulturarv og revitalisering

Begrepet kulturarv, som nevnes så ofte i kulturpolitiske debatter, er en konstruksjon frembrakt av visse personer som har hatt makt og evne til å definere hva som kunne ligge i denne benevnelsen.

'Kulturarv' er et sosiokulturelt og politisk uttrykk. Ikke bare retter man oppmerksomheten mot opprinnelse, alder, bevaring og vern, men også mot hvorledes begrepet kulturarv kan brukes i den offisielle sfære og i den aktuelle samfunnsdebatt.

Det interessante er at mange mennesker fra borgerskapets øvre og toneangivende sjikt fikk innsikt i bygdelivet og folkloren via de litterære bearbeidelsene av dette materialet som de nasjonalromantiske dikterne og malerne sørget for. Begrepet kulturarv er til en viss grad knyttet til ideer om forgangen storhet og til verdifull tradisjon.

Hva som defineres som kulturarv har stor symbolverdi og må derfor bevares. Utvelgelsen av fenomener som oppfattes som kulturarv skjer ved komplekse prosesser, ofte av politisk art. Kulturarven er ikke bare hva som er der, men snarere det som utvelges.

Samtidig kan det skje en revitalisering av gamle, tradisjonelle elementer. Dette innebærer at eldre tradisjoner gjenopptas etter lange avbrudd. Gamle matskikker kommer i vår tid til heder og verdighet igjen.

Dette har man eksempel på når det gjelder Finnskogsdagene. På Finnskogen mot svenskegrensen i det indre Østlandet er det stor oppslutning omkring disse dagene, som bl.a. skal tjene til å frembringe en stolthet over å være av finsk herkomst. De frembringer

en følelse av samhørighet og felles identitet. Man vil fremheve sin finskhet.

Neverfletting demonstreres under Finnskogdagene

Ofte er det visse forgangsmennesker, ikke sjelden innen kommuneadministrasjonen, som tar initiativet til revitalisering. Det kan ligge økonomiske, politiske, religiøse og sosiale motivasjoner bak revitaliseringer.

Denne artikkelen har gitt noen eksempler på forskjellige former for tradisjon. Det har vært intensjonen å vise at man bør tenke på betydningen av å analysere kontekstene innenfor hver type av tradisjonsytringer. Til en viss grad vil selve konteksten bidra til å kunne forstå og tolke tradisjonsformenes funksjoner og innhold.

Tradisjonelle ytringsformer kan frembringe trygghet, identitet, samhørighet og et arsenal av råd og vink og kunnskaper. Men tradisjonen inneholder også elementer som skaper redsel, uro og fortvilelse.
Til sist: Hva skal man så gjøre med dette uhåndterlige tradisjonsbegrepet?
Det er vel for omfattende til å kunne brukes i seriøse analyser. Det er et spørsmål hvorvidt dette begrepet unndrar seg enhver holdbar og nyttig definisjon. Begrepet er rett og slett for konturløst.

UTVALGT LITTERATUR

Alver, Bente G.ullveig: *Mellem mennesker og magter. Magi i hekseforfølgelsernes tid*. Oslo 2008.
Bastian, Adolf: *Der Mensch in der Geschichte. Zur Begründung einer psychologischen Weltanschauung 1-3*. Leipzig 1860.
Dégh, Linda: *Folktales and Society. Story-telling in a Hungarian peasant community*. Bloomington and Indianapolis 1989. (Tysksprålig førsteutg. 1962)
Dégh, Linda: *Narratives in Society. A Performer-Centered Study of Narration*.
Eriksen, Anne og Torunn Selberg: Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk. Oslo 2006.
FF Communications No. 255. Helsinki 1995.
Grambo, Ronald: Nasjonalromantikk, folkeminner og identitet. Noen strøtanker i margen av et stort tema. I: Berge, Bjørn Magnus, Anders Bjørnsson (utg.):
Skandinavisk vägval. Det framtida norsk-svenska samarbete. Stockholm 2008.
Grambo, Ronald: *Folkloristisk håndbok. Begreper – termer*. Oslo 1984.
Granberg, Gunnar: *Skogsrået i yngre nordisk folktradition*. Skrifter utgivna av Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning 3. Uppsala 1935.
Hansen, William: *Ariadne's Thread A guide to international tales found in classical literature*. Ithaca and London 2002.
Honko, Lauri: Folkloristisk genreteori. I: Jón Hnefill Adalsteinsson (utg.): *Folklore och folkkultur. Föredrag från den 24. etnolog-och folkloristkongressen i Reykjavik 10.-16. Augusti 1986*. Reykjavík 1990.
Klintberg, Bengt af: *Råttan i pizzan. Folksägner i vår tid*. Stockholm 1986.
Klintberg, Bengt af: *Den stjulna njuren Sägner och rykten i vår tid.* Stockholm 1994.
Klintberg, Bengt af: *Folkloristisk brevlåda. Lyssnarbrev valda och kommenterade*. Stockholm 1991.
Klintberg, Bengt af: *Glitterspray och andre klintbergare*. Stockholm 2005.
Lecouteux, Claude: *Histoire des Vampires Autopsie d'un mythe*. Paris 1999.
Lecouteux, Claude: *Elle mangeait son linceul. Fantômes, revenants, vampires et esprits frappeurs. Une anthologie*. Collection Merveilleux nr 28. Paris 2006.
Oinas, Felix: The Foreigner as Devil,Thistle,and Gadfly. *Proverbium 13*, 1970.
Pettersen, Arnfinn: *Vampyr! Blodsugende lik i litteratur og tradisjon*. Oslo 2003
Selberg, T.: Tradisjon. kulturarv og minnepolitikk. Å iscenesette, vandre i og fortelle om fortiden. I: Eriksen, Anne, Jan Garner & Torunn Selberg (red.): *Historien in på livet. Diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. NNF Publications 14. Lund 1992.
Selberg, Torunn: Livet på Finnskogen. Fra konflikt til kulturarv. I: *Historien in på livet. Diskussioner om kulturarv og minnespolitikk*. NNF Publications 14. Lund 1992.
Siikala, Anna-Leena: The Mythic Narratives: Authority of Tradition. I: Handoo,

Jawaharlal, Anna-Leena Siikala (ed): *Folklore and Discourse. Congress Papers; Volume 4*. Mysore, India 1999.

Solheim, Svale: Historical Legend-Historical Function. *Tomus XIX*, Budapest 1970.

Tylor, E.B.: *Primitive Culture I-II.* London 1871.

Artikkelen er publisert i NFLnytt nr 55, mars 2010.